

TIL MADANIYATNING KO'ZGUSI

Pardayev Sirojiddin Shokir o'g'li

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti kafedrasasi assistenti

Pardayevsirojiddin95@gmail.com

+998933009541

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada til madaniyatning ko'zgusi ekanligi, til madaniyatni yuzaga keltiruvchi vosita ekanligi haqida so'z yuritilgan. Maqolada zamonaviy madaniyatshunoslikda til madaniyatning aloqa tizimi sifatidagi g'oyalari endigina shakllana boshlanayotganligi to'g'risida fikr yuritiladi.

Madaniyatlar muloqotining natijasi - turli madaniyat vakillari o'rtasidagi farqlarni tushunish va qabul qilish, shuningdek, ularning ma'naviy va moddiy hayotining qadriyatlarini o'zlashtirish. Boshqa jamiyatlarning qadriyatlarini hurmat qilish xalqlararo va millatlararo munosabatlarni barqarorlashtirish va uyg'unlashtirishga, butun dunyoda xavfsizlik va tinchlikni mustahkamlashga yordam beradi. Shu bilan birga, o'zaro madaniy almashinuv jarayonida butun insoniyat tamaddunining eng samarali rivojlanishi uchun yangi, madaniyatlararo qadriyatlarni shakllantirish ayniqsa muhimligi haqida ushbu maqolada so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: madaniyat, aloqa tizimi, mentalitet, qadriyat, muloqot, suhbat, OAV

Madaniyat insoniy muhitdir, inson qiladigan yoki ongli ravishda o'zini tiygan ishlarni inson harakati bilan yo'naltirib, boshqarib turadi va ularga mazmun bag'ishlaydi. Madaniyatning ildizlari lotincha «colere», ya'ni, «qurish, o'stirish, rivojlantirish» so'zlariga taqaladi.¹ Lotin tilidagi so'zning ma'nosi, "madaniyat" ma'lum ma'noda "tabiat"ga qarshi qo'yiladi, zero, "madaniyat" quriladi va o'stiriladi, "tabiat" esa ichki qiymatga ega. Boshqacha aytganda, "madaniyat" yaratiladi, "tabiat" tug'madir, jamiyat esa "madaniyat" va "tabiat"ning qo'shiluvi asosida rivojlanadi. Inson o'z tabiatiga ko'ra madaniy jonzotdir, u o'zini boshqa jamiyatlar va ijtimoiy guruhlardan ajratib turuvchi belgilarga ega bo'lgan jamiyatda yashashni ma'qul ko'radi.² Jamiyatning bu yuksak dunyoqarashi uning madaniyati bilan asoslanadi. Inson o'zini va atrof-muhitni muttasil o'zgartirib turgani bois, inson tabiatining dinamikasi uning madaniyatini doimiy o'zgarishda ushlab turadi. Bu quyidagi fakt

¹ Dhal, S. Communications and Cultural Transformation: Cultural Diversity, Globalization and Cultural Convergence. – London: ECE, 2000. – P. 39.

² Jalibi, J. Pakistan: The Identity of Culture. – Karachi: Royal Book Company, 1984. – P. 14.

bilan tasdiqlanadi: inson endi temir asridagi ibtidoiy jonzod emas, sun'iy yo'ldoshning yaratuvchisi va kosmik era taraqqiyotining subyektidir. Tamaddunlar taraqqiyotining butun tarixi davomida insonning barcha kuch-g'ayrati o'z hayotini va uni o'rab turgan olamni mukammallashtirishga yo'naltirildi, shu sababli inson ko'plab yangiliklarni kashf etdi va ularni o'z turmush tarziga kiritdi.

B.Gess va E.V.Markson madaniyatning a'zolari hududni taqsimlab oladigan va bir-birlari uchun mas'uliyat his etadigan guruhdagi hayotning koordinatlar tizimi tarzida belgilashadi.³ D.Popenoe⁴, R.Stark⁵ va Dj.Vander⁶ madaniyat jamiyatning "mavjudligini" hamda "o'rganishini" ta'minlaydi, u "hayotning murakkab modeli", moddiy va nomoddiy narsalar majmui degan pozitsiyani yoqlashadi. Madaniyat inson borlig'ining nisbatan fundamental va universal aspektlaridan biridir. Uning tabiati nihoyatda murakkab va tushunish uchun nozik bo'lishiga qaramay, ma'lum bo'lishicha, uning umum e'tirof etgan belgisi yo'q, uning ta'siri qamrab oluvchi xarakterga ega. Yuqoridagilar shundan dalolat beradiki, madaniyat qadriyatlarining dinamik tizimi sifatida belgilanishi mumkin, bu tizim taxminlar, shartlilik, maslaklar hamda guruh a'zolariga bir-birlari hamda dunyo bilan o'zaro aloqa qilish, muloqotda bo'lish, o'zining ijodiy qobiliyatini rivojlantirish va o'zining rivojlanish potensialini ta'minlash imkonini beruvchi qoidalardan tarkib topadi. Aynan madaniyat odamlarni guruhlariga birlashtiradi, ularning o'zaro differensiyalashuviga ko'maklashadi, bu esa jamiyatda tenglik va o'ziga xoslik kabi fenomenlarning paydo bo'lishiga olib keladi

Madaniy xilma-xillik insoniy jamiyatning transcargaraviy migratsiyalar, milliy va boshqa ozchiliklarning alohida madaniy o'ziga xosligi, globallashuv oqibati, dunyoning barcha hududlarida o'zaro aloqalarning o'sishi va axborot sohasidagi yutuqlar hamda aloqa vositalarining rivojlanishi natijasida yuzaga chiqqan muhim shartidir.

Borgan sari ko'proq odamlar "ko'p madaniyatli" me'yorda yashaydilar va o'zlarining ko'plab madaniy o'ziga xosliklarini boshqarishga majbur bo'lishadi. Madaniy xilma-xillik rivojlanishi va to'g'ri boshqarilishi kerak bo'lgan iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy foyda keltiradi. Boshqa tomondan, o'sib borayotgan madaniy xilma-xillik yangi ijtimoiy va siyosiy muammolarni, ko'pincha qo'rquv va inkor etishni keltirib chiqaradi. Stereotiplar, irqchilik, ksenofobiya, murosasizlik, kamsitish va zo'ravonlik mahalliy va milliy hamjamiyatlarning tinchligi va mohiyatiga tahdid solishi mumkin. Madaniyatlar o'rtasidagi muloqot demokratik muloqotning eng qadimiy va asosiy usuli sifatida chetlanish va zo'ravonlikni yengishga yordam beradi. Bu ko'p madaniyatli dunyoda tinch va konstruktiv hamkorlik qilish hamda jamiyat va

³ Hess, B., Marleson, E.W. Sociology. New York: MacMillan Publishing Company, 1988. P. 67.

⁴ Popenoe, D. Sociology. New Jersey: Englewood Cliffs Publishing, 1980. P. 102.

⁵ Stark, R. Sociology. California: Wordsworth Publishing Company, 1987. P. 320.

⁶ Vander, J. The Sociological Experience: An Introduction to Sociology. New York: Media Communication, 1989. P. 52.

daxldorlik tuygʻusini rivojlantirish imkonini beradi. Siyosiy maʼnoda “madaniyatlararo muloqot” atamasi haligacha aniq taʼrifni olgani yoʻq, biroq u tamaddunning izchil rivojlanishiga, ziddiyatlar va qarama-qarshiliklarni yengib oʻtishga xizmat qilishi yaqqol koʻrinib turibdi. Umumiy maʼnoda madaniyatlararo muloqotning maqsadi koʻp madaniyatli dunyoda tinch va konstruktiv hayotni taʼminlash, jamiyat va daxldorlik tuygʻusini rivojlantirishdan iborat. Madaniyatlararo muloqot inson huquqlari, demokratiya va qonun ustuvorligiga hurmatni kuchaytirish orqali nizolarning oldini olish va hal qilish vositasi ham boʻlishi mumkin. Xususan, ilmiy adabiyotlarda madaniyatlararo muloqotning quyidagi maqsadlari keltirilgan:

- dunyo haqida fikr almashish, atrofdagi dunyoga boshqa nuqtayi nazardan qaraydiganlarning munosabatini tushunish;
- turli xalqlarning madaniy anʼanalari va gʻoyalari oʻrtasidagi oʻxshashlik va farqlarni aniqlash;
- nizolarni zoʻravonlik bilan hal qilmaslik toʻgʻrisida konsensusga erishish;
- madaniy xilma-xillikni demokratik yoʻl bilan boshqarishga koʻmaklashish, mavjud ijtimoiy va siyosiy mexanizmlarning barcha turlariga zarur tuzatishlar kiritish;
- xilma-xillikni tahdid sifatida qabul qiladiganlar va uni afzallik deb biluvchilar oʻrtasidagi tafovutni bartaraf etish;
- ilgʻor tajriba almashish, ayniqsa madaniyatlararo muloqot, ijtimoiy xilma-xillikni demokratik boshqarish va ijtimoiy hamjihatlikni ragʻbatlantirish;
- turli madaniyat vakillari tomonidan yangi loyihalarni birgalikda ishlab chiqish va amalga oshirish.

"Madaniyatlararo muloqot" atamasining taʼrifi bilan solishtirganda, uni tavsiflovchi shart-sharoitlar, "qulay omillar" ni tavsiflash ancha oson. Ilmiy tadqiqotlarning toʻplangan tajribasi shuni koʻrsatadiki, dastlab bajarilishi yoki jarayonda erishilishi kerak boʻlgan kamida oltita muhim shart mavjud:

- muloqotda ixtiyoriy ishtirok etish;
- barcha ishtirokchilarning teng qadr-qimmati;
- ochiqlik, qiziquvchanlik va sodiqlik, muloqotda "gʻalaba qozonish" istagi yoʻqligi bilan tavsiflangan munosabat (har ikki tomonda);
- madaniy oʻxshashlik va farqlarni hisobga olishga tayyorlik;
- oʻziga xos va "begona" madaniyatning oʻziga xos xususiyatlari toʻgʻrisidagi bilimlarning minimal darajasi;
- madaniy farqlarni tushunish va hurmat qilish uchun umumiy til topish qobiliyati kabilardan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Dhal, S. Communications and Cultural Transformation: Cultural Diversity, Globalization and Cultural Convergence. – London: ECE, 2000. – P. 39.
2. Jalibi, J. Pakistan: The Identity of Culture. – Karachi: Royal Book Company, 1984. – P. 14.
3. Hess, B., Marleson, E.W. Sociology. New York: MacMillan Publishing Company, 1988. P. 67.
4. Popenoe, D. Sociology. New Jersey: Englewood Cliffs Publishing, 1980. P. 102.
5. Stark, R. Sociology. California: Wordsworth Publishing Company, 1987. P. 320.
6. Vander, J. The Sociological Experience: An Introduction to Sociology. New York: Media Communication, 1989. P. 52.